

KONTEXT

**„TROCHU TÝCH PÁVÍCH PEREČIEK
SI MI MOHOL NECHAŤ“**

PAVEL VILIKOVSKÝ

Z prejavu pri preberaní ceny Dominika Tatarku, 1997

V čom je výzva života a diela - alebo, aby som nasilu nerozpájal, čo je v tomto prípade neoddeliteľné - výzva tvorivého gesta Dominika Tatarku pre mňa a hádam aj pre iných stále živá a naliehavá? Spisovatelia nemajú byť rovnakí, ani keby to znamenalo, že sa všetci pozdvihnú na úroveň toho najlepšieho. Ja sa navyše za spisovateľa nepovažujem, lebo, ako to v jednom rozhovore vyjadril môj priateľ Stano Rakús, slovo „spisovateľ“ v sebe obsahuje hodnotenie, ktoré človeku môžu udeliť iba iní. Takáto panenská ostýchavosť nie je možno u viacrodičky celkom namieste a pôsobí komicky, ale práve pri nej sa začína určitá ak nie príbuznosť, tak aspoň analógia s Dominikom Tatarkom. Ani on nechcel byť spisovateľom - profesionálom, domnieval sa, že bude ako učiteľ písať len vo voľných chvíľach a cez prázdniny. Je vedľajšie, že napokon sa po istú časť života živil písaním, podstatné je, že nikdy neprijal „vozvýšený“ štatút spisovateľa, ktorý čitateľa presvedča a poučuje, hoci mu ho doba neraz ponúkala, hoci mu priam vnucovala diplom inžiniera ľudských duší. Pri svojej dôverčivosti, pri svojom ľahko zápalnom libide nie vždy vedel pôvabom doby takto odolávať, sám priznal, že „prozaik v dobrej snahe slúžiť dobrej veci, bol zaskočený“, ale v jednom neprejavil najmenšie pochybnosti: písanie bolo pre neho rozhovorom dvoch rovnocenných partnerov, prihováraním sa, približovaním dvoch ľudských bytostí, a na tomto intímne obcovacom charaktere tvorby trval natoľko, že keď mu dlho nedovolili uverejňovať, rezignoval na písanie a venoval sa iba hovoru. „Rozhovor je demokratická forma styku,“ napísal, no iste nemal na mysli napríklad rozhovor o počasí, lebo pri inej príležitosti dodal: „prihováram sa k vám iba tým, čo je v nás živé a zjatené.“ Som presvedčený, že nie náhodou jeho dve azda najlepšie prózy vyšli pod spoločným názvom Rozhovory bez konca. Je na nás, ktorí sa usilujeme vytvoriť demokratické spoločenstvo, aby sme prevzali štafetu a nedovolili rozhovoru, tomuto dobrovoľnému a najprirodzenejšiemu prechodu z osamelosti do spolubytia, nikdy zamĺknuť.

Ďalšou základnou črtou Tatarovho ľudského postoja i spisovateľského *modu operandi* bolo, že vnímal svet ako otvorenú možnosť. „Svet nebol raz

**„YOU COULD HAVE SAVED
A FEW OF THESE PEACOCK'S
FEATHERS OF MINE!“**

PAVEL VILIKOVSKÝ

Speech given by the recipient of Dominik Tatarka Prize in 1997

What is the challenge posed by life and work - alas not to forcibly separate what is in this case not separable - the challenge of the creative gesture of Dominik Tatarka for me and perhaps for others still so pressing and compelling? Writers should not be identical, even if it mean that all of them would be on the par with the best one. Moreover, I do not consider myself a writer, because as my friend Stano Rakús once said, the word "writer" contains in itself an evaluation, that a person can only be granted by others. Such a virginal shyness is perhaps not appropriate and might seem rather comical for someone who produced several offspring but it is with this shyness that opens, if not close relations, at least certain analogy with Dominik Tatarka. Neither he wanted to be a professional writer, he thought that as a teacher he would commit himself to writing only in his spare time and during the holidays. It is beside the point that at least for a certain period of his life he earned his living by writing, however, what is essential is that he never accepted the "imperious" status of a writer who tries to sway and educate the reader, although the circumstances offered such a status and sometimes even demanded from him to become an "engineer of human souls". Thanks to his sincerity and easily inflammable libido, he was at times not able to resist accordingly the temptations offered and, as he admitted, "the writer, in good faith to serve a good thing, was caught aghast". Yet he did not show the slightest doubt in one point: writing to him represented a dialogue between two equal partners, accosting each other, two human beings getting ever closer and he dwelled so categorically on such intimate way of writing that when he was not allowed to publish his work for a long period of time, he resigned on writing and devoted himself only to conversation. "Conversation is a democratic form of interaction", he wrote, but he surely did not mean a chat, for example, about weather, because at another occasion he added, "I accost you only with what is pressing and tormenting inside us". I am convinced that it was not an accident that his two perhaps best works were published under the title

a definitívne stvorený," napísal, „ale je tvorený s väčšou alebo menšou intenzitou každým z nás. V človeku a okolo neho prebieha ustavičná tvorba duchom, ktorý vnucuje zmysel prítomnému dňu." Tvorba duchom je demokraticky každému z nás ponúknutá príležitosť priamo sa zúčastňovať na vytváraní ľudského, čoraz ľudskejšieho sveta, a kto túto príležitosť premárni, neospravedlniteľne zlyhá práve ako človek. Tým väčšmi zlyhá spisovateľ, pre ktorého musí byť tvorba duchom mravným imperatívom: môže stroskotať, ale nesmie sa nepokúsiť. Otvorenou možnosťou, ba dobrodružstvom je pre Dominika Tataru aj písanie. „Písať prózu neznamená hovoriť to, čo už vieme," vyslovuje základné poznanie a zároveň krédo každého skutočného spisovateľa. „S pocitom skromnosti, ba pokory, človek sa pustí voslep domýšľať." Na tejto metóde, myslím, nemôže nič vylepšiť ani postmoderna. Z nej, z vnútorného pretlaku a napätia, ktoré vyvoláva, pochádza aj pôvabná zajakavosť Tatarových próz, zadušavosť jeho rozjatej senzibility, ktorá pre mňa predstavuje jednu z najcennejších súčastí jeho diela. Keď na jeseň roku 1977 pri jednej našej návšteve Dominik Tatar nahlas zauvažoval: „A tak človek po rokoch skúma, čo zostalo z tých citov, o ktorých si písal, z tých ideí...", odvetil som mu spontánne a nevinne, lebo som pri tej poznámke vôbec nemyslel na neho: „Povedal by som, že city, ozajstné, zostanú, ale idey..." A on zvolal s úsmevnou výčitkou: „No ale trocha tých pávích perečiek si mi mohol nechať!" Iste, mohol, ale veď nešlo o mňa, lež o to, že práve v tejto pávej pýche sme najzraniteľnejší a nie všetky pestré perečky nám vyškľbú závistlivi, mnohé vypadajú samy od seba. Aj dnes, ba dnes ešte väčšmi som presvedčený, že idey, i tie naoko najsprávnejšie, sa rýchlo amortizujú, zoderú sa častým používaním, alebo ich jednoducho prekročí skutočnosť; ale o Tatarovu až bezbrannú obnaženosť voči podnetom, o jeho vrúcnu vnímavosť a ochotu vnímané voslep, hmatkavo domýšľať sa smieme, mali by sme sa usilovať, majúc na pamäti jeho estetické vyznanie: „V umeleckých dielach milujem predovšetkým poéziu, to jest prítomnosť človeka."

No a potom, ale vôbec nie na poslednom mieste je tu ešte čosi, čo Tatarovým textom dodáva mimoliterárnu silu a presvedčivosť – totiž, že sú kryté životom. Táto totožnosť mysleného s žitým je mementom nielen pre spisovateľov, ale pre celú slovenskú inteligenciu. Niežeby sa Tatar v svojich postojoch nikdy nemýlil, ale v dnešných časoch, keď sa k svojim omylom nikto neháši, treba povedať, že sa mýlil úprimne, celým srdcom a čitateľne,

Conversations without an end. It is up to us, those who are trying to assure a certain continuity and bring about a democratic environment in our community, never to allow the conversation - this voluntary and the most natural transition from solitude to feeling of togetherness - to extinguish. Another essential feature of Tatar's human attitude and a writer's *modus operandi* was that he perceived the world as an opened ended opportunity. "The world was not created once and as definite", he wrote, "but, with higher or lower intensity, is being recreated by each of us. Inside each human being and its surrounding springs a continuous spiritual creation that imprints its meaning on what is just taking place." This spiritual creation is an opportunity to participate directly and democratically in the creation of the human and ever more human world and who wastes such an opportunity, fails inexcusably as a human being. Failure by a writer is that much larger for whom the creation of mind must be a moral imperative: he might fall but he may not fail to try. For Dominik Tatar, such an open ended opportunity or even an adventure is also writing. "To write prose does not mean to speak about what we already know," expressing his fundamental insight and at the same time the principle of every true writer. "With a feeling of modesty, even humility, one strides blindly towards imagination". I believe that even postmodernism cannot enhance such a method. From it, from internal pressure and tension, that induces comes also the charming stuttering of Tatar's prose, stifling breath of his unsettled sensibility, that, for me, constitutes the most valuable segment of his work. When in the fall 1977, during one of our visits, Dominik Tatar thought aloud: "One explores as the years pass by, what remained from those feelings, that you were writing about, from those ideas....", I responded spontaneously and innocently for I did not think about him while responding: "I would say that the feelings, the true feelings remain, but the ideas...". And he exclaimed with a smiling reproach: "But you could have saved a few of these peacock's feathers of mine!" I sure could, however it was not me who was in question, but the fact that just in this peacock's pride, we are the most vulnerable, and that not all of these colorful feathers are thorn out by those who are envious but some of them simply fall out on their own. Even today, or today even more, I am convinced that the ideas, even those seemingly most valid, are easily depreciated, worn out in frequent use, or the reality simply jumps over them. However, facing Tatar's almost defence-

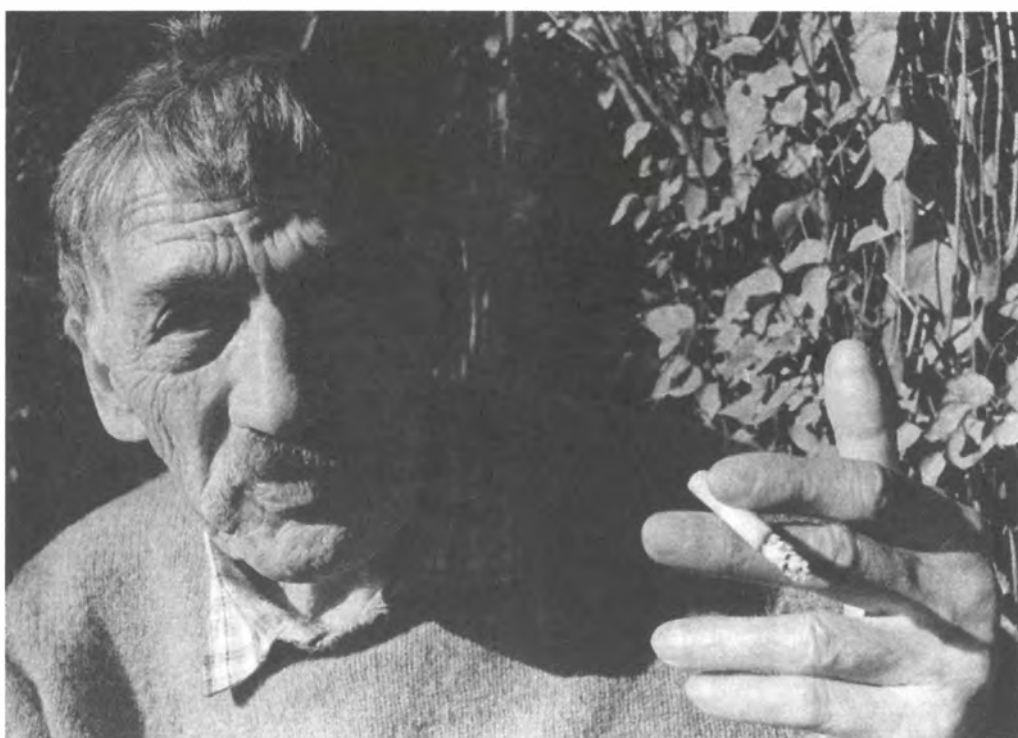
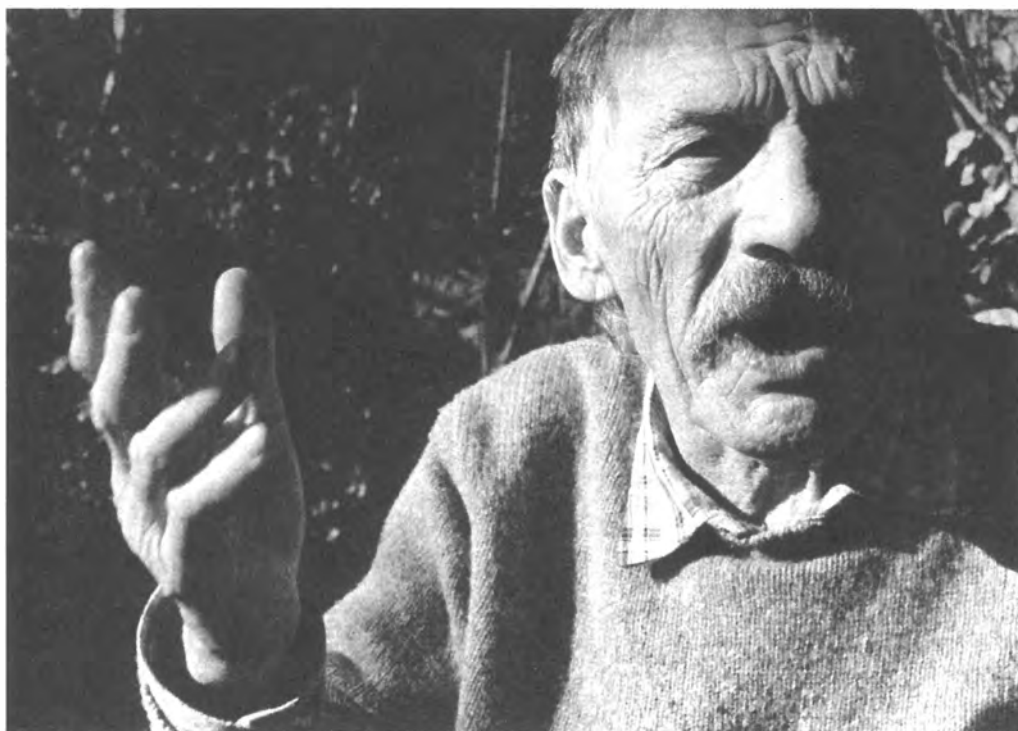
takže nie sme v pokušení jeho omyly opakovať. „Občianske cnosti upadajú,“ napísal, len si predstavte, v roku 1963. Ako anachronicky asi zneli tie slová tri roky po oficiálnom vyhlásení Československa za socialistickú republiku, a s akou varovnou naliehavosťou sa nám prihovárajú dnes! Skutočne, Dominik Tatarka nestratil povedomie a hrdosť občana ani v časoch, keď sa slovo „občan“ vyskytovalo iba v názve predmetu „občianska výchova“, na ktorom nás učili socialistickému vlastenectvu. Občianskosť tak prerastala Tatarkovým dielom i životom, že sa z nich nedala vyoperovať, ani keď to znamenalo zmrzačenie jedného i druhého; predstavovala pre neho hodnotu, ktorej sa nebol ochotný zriecť. Keď sa dnes nie celkom vlastnou vinou učíme občianskosti ako cudziemu jazyku, keď sa veľmi vážavo zúčastňujeme na praktikách a často rozmýšľame, ako by sme sa uliali, spomeňme si na Dominika Tatarku a uvedomme si, že iba zo slobodných, hrdých občanov môže vzniknúť slobodná, hrdá spoločnosť, v akej chceme žiť.

less exposure towards impulses, his fervent perceptiveness and willingness to leave the course to imagination and intuition, we are impelled and should try to imagine things ourselves having in mind his aesthetic revelation: "In the works of art, I love most of all the poetry, that means the presence of a human being." And last but not least, there is also something that gives Tatarka's texts an extra-literary power and makes them convincing - since they are reflection of his life. This identity of that is conceived by mind with life itself is a memento not only for writers, but to all Slovak intellectuals. Not that Tatarka's views were infallible, but nowadays when nobody admits his or her mistakes, it must be said that his errors were sincere, transparent and earnest, and thus we are not tempted to repeat his mistakes. "The civic virtues are declining", just imagine, he wrote in 1963. How old-fashioned these words must have sounded three years after the declaration of Czechoslovakia a socialistic republic, and with what a utmost urgency they are speaking to us today! Indeed, Dominik Tatarka did not loose awareness and pride of a citizen even in times, when the word "citizen" appeared only in the title of the course "citizen's education", where we were taught the virtues of socialistic patriotism. The civiness permeated Tatarka's work and life to such extent, that it could not be cut out from neither of them even if it meant mutilating both of work and life. It simply represented for him a value that he was not willing to give up. Today when we, not entirely by our fault, learn the civic values as if it was a foreign language and we often try to evade these lessons, we should remember Dominik Tatarka and be aware that only free and proud citizens society can create a free and proud society the one we want to live in.

Translated by Michaela Schoberová

ENGLISH

ENGLISH

PRVNÍ NOVÝ ČECHOSLOVÁK

LUDVÍK VACULÍK

Sprnový rok, Praha, 1990

Na druhé straně těchže kopců, kde jsem vyrůstal, žil Dominik Tatarka prakticky na dohled, ale já jsem o něm nevěděl, ani později, když už jsem vědět měl. Četl jsem teprve Démona súhlasu, který mě moc nevzrušil; bral jsem ho jako propagandu na lepší straně. Román Farská republika také mi nepřipadal nijak zvláštní. Mě Dominik Tatarka zaujal svými malými knížkami, jako jsou Proutěná kresla. Osobně jsem ho potkal až okolo roku osmašedesátého, ale prvně jsme spolu mluvili až okolo Charty. To už byl pro mne zajímavým člověkem. Za nejlepší považuji jeho knížky okupační, psané na hromadu na zemi. To už věděl, že píše jenom za sebe, a třeba i jenom pro sebe. Ztratil funkci veřejného spisovatele, psaní se stalo způsobem jeho trvání. Privil o sobě často, že je karpatský pastýř. To mě vedlo k mlčení o tom. Potichu jsem si myslel: ano? Já to znám: takový karpatský pastýř jako Dominik Tatarka nebo já není už vůbec žádný pastýř, je to jenom stylizace a potřeba rodokmenu u člověka bez něho. Já bych se hanbil říkat si před lidmi karpatský pastýř, horal, Valach a tak podobně. Protože všichni praví takoví, ti byli zticha, chovali se skromně, hájili svou existenci namáhavě, nevystrokovali se před druhé. Dominik, když dělal pastýře, ve skutečnosti říkal „já jsem spisovatel, ale nechci se povyšovat nad karpatské pastýře“. Dobrá, každý, kdo se povyšuje uměním nebo politikou, měl by mít nějaký kolektiv, něčím si připomínat, z čeho je, co ztratil a koho za to má odprosit. Dominik odprošoval rodiče, krávy i koně a nakonec Pána Boha. Když se člověk dopracuje k poznání, čím je, je to jeho druhé narození: lépe řečeno, potvrzuje své narození a přijímá je. Já jsem si na něm uvědomil, co mi hrozí, že nemám nahlas mluvit o všem původu, že ho mám doznávat jináč, ať to pozná jen ten, kdo tomu rozumí. Ovšem Dominik byl básník, a básníci se vždycky míří hanbí.

Dominik Tatarka stejně bez ostychu říkal, že je Čechoslovák. Já také, ale počkám, až si toho všimnou. U Dominika mi to ale znělo dobře, libě. Protože když Slovák je Čechoslovák, to už je státní příspěvek! Málo Slováků jsou Čechoslováky, a Čechů ještě míň. Ovšem Češi si myslí, že jsou jimi samočinně, už tím, že je jich víc a že jsou Čechy: z českých zemí vždycky přicházeli pokyny ohledně státu Československého. Dominikovo česko-slovenství pocházelo z jeho vzdělání, z výchovy a poznávání. Dominik byl také Slovan,

a to je dnes už vůbec málokdo z nás, jak si musíme často, my pár Slovanů, s politováním říct. Dominik poznal české dějiny i literaturu a hlásil se k nim, nastupoval do nich, oblékal si je, duševně. Přijal širší jazyk, širší vědomí. Podívejme se, jak z Čechů každý samozřejmě přijímá slovenské území a přírodu: rozšiřuje o ně svůj fyzický prostor – a duševně zůstává v užším českém. Chodí úzký Čech po Slovensku, jedná se Slováky, a pořád s pocitem, že to má nějak komentovat, hodnotit, kritizovat, snad i naporovat. Nevím, kolik našich lidí jezdících po Slovensku jako doma vnímá to všechno slovenské – řeč, mravy, myšlení – také jako domácí: jako jiný pokoj svého duševního bytu. Slovenství, a to jsme si nejmíc a poprvé uvědomili na Dominikovi, je jiný vid čestství: všichni jsme byli kdysi Slováky, obměnili jsme se. Není přeci těch věcí moc, které můžeme ještě tady mít, a jednou velkou a zajímavou je slovenská poloha úsudku a citu, odlišný zvuk našich zděděných slov, jiné ozvučení pocitů, expresivnější pojmenování dějů, vztahů a vlastností. Za nynější politiky a pod těmi, co ji dělají, se do české části obyvatel dostává slovenština co nejprůměrnější, vysychající, obracející se k nám slovy co nejstejnějšími s našimi, takže se lidé můžou i ptát: proč nám to říkají slovensky? U Dominika může každý poznat, že pravá slovenština začíná tam, kde se nedá přeložit do češtiny; že čeština se prostě musí o ni rozšířit. A tam, na tom úseku nepřeložitelnosti, je to nové, zajímavé a vzrušující. Toto si ovšem můžeme uvědomit i na mladších slovenských autorech, ale nevím, nemám to zjištěno a promyšleno, nakolik se také u nich objevuje i tatarkovské českoslovenství, zda také oni bydlí i v češtině, v českých dějinách a českém myšlení, jako v druhém pokoji svého evropského bytu, dost slušně velikého přeci.

Dominik pravíci o sobě, že je Čechoslovák, mohl před jednodušším rozumem vypadat jako poslední předválečný Čechoslovák. Podle mého je však prvním novým Čechoslovákem.

„DAJ TO SEMI!“

VÁCLAV HAVEL

K sedemdesiatinám D. Tatarku, február 1983

Do různých stran, 1983 - 89, Stockholm 1989,

s. 217 - 219

Bylo časně ráno 1965 nebo 1966 – už nevím – a my s přítelem Janem N. vystoupili nevyspalí, unavení a dost zdecimovaní hektickým dním předchozích dní na letišti v Bratislavě s úkolem sbírat podpisy slovenských kolegů na

žádost o svolání mimořádné konference Svazu čs. spisovatelů, na níž by plénum zaujalo stanovisko k některým absurdním protikulturním zárokům tehdejší moci. (Kdyby nám to podepsala třetina členů, musela by konference podle stanov Svazu být – ale copak by mohla být? Dnes se nám to jeví jako nějaká pohádka z Tisíce a jedné noci, ale tehdy bylo všechno jinak: stát byl z té věci skutečně dost vyděšený, skutečně mu nebylo dost jasné, co má dělat a jak to má zařídít, abychom tu třetinu nesehnali.) Seděli jsme s Honzou N. v letištní hale a uvažovali, ke komu jít dřív a ke komu později, jak je vlastně všechny najít (adresy jsme, pokud si vzpomínám, neměli a Bratislavu neznali.) Když se už trochu rozednilo, vyšli jsme na ulici a za několik minut se za našimi zády ozve: „Kdeže, chlapi, idete?“ Byl to Juraj Špitzer a my mu řekli, co tu pohledáváme. On nám sdělil, že jsme v Bratislavě už očekávání (rozhodnutí, že tam poletíme, padlo někdy o půlnoci), protože z ÚV KSČ z Prahy v noci obtelefonovávali všechny slovenské spisovatele – straníky, aby jim zakázali nám to podepsat. Řekli jsme s Janem N.: „A sakra!“ Špitzer na to: „Nič sa nebojte, poďte so mnou!“ My: „Kam?“ Špitzer: „Ale máme schôdzu rozšíreného vedenia Zväzu, kde nám bude Mihálik ešte raz vysvetľovať, prečo vám to nikto nesmie podpísať.“ My: „A tam máme jít s váma?“ On: „Čoby nie, aspoň tam poviete, čo chcete.“ A tak nás tam vzal. Bylo tam asi dvacet lidí, některé jsme trochu znali, některé ne. Sněd jsem nenápadně prášek na povzbuzení a podařilo se mi – samozřejmě s vydatnou pomocí Honzy N. – v asi hodinovém expozé vysvětlit kulturní, historickou, mravní a politickou důležitost naší petice. Pak byla debata, odpovídali jsme na dotazy, vysvětlovali, hádali se atd. Mihálik obsáhle vysvětloval, že naše věc je ranou pod pás straně a tím i celé „kulturní frontě“, jiní říkali opak, čas ubíhal, bylo už poledne, nebralo to konce, ale bylo to dobré: čím dál tím víc přítomných bylo na naší straně a říkalo, že máme pravdu a že jsou situace, kdy pravda je důležitější než vůle stran. Vždycky při těchto dilematech nad peticemi (a co jsme jich zažili!) je nejdůležitější vystihnout správně okamžik, kdy ty podpisové archy vytáhnout z aktovky a položit na stůl: jsou totiž čas od času okamžiky, kdy je jasné, že to dotyčný podepíše, ale může se stát, že o minutu dřív nebo o minutu později by to nepodepsal. (A mockrát to tahat z aktovky a zase strkat zpět taky nejde.) Zdálo se, že příznivý okamžik nastává, já se podíval tázavě na Honzu N., on přikývl, já to tedy vytáhl a položil na stůl:

v tu chvíli přibližně dvě třetiny přítomných byly totiž zřetelně rozhodnuty podepsat. První z nich – už se tak trochu vstávalo – se blížil k archům, já byl lehce nervózní – a pak najednou vstal Mihálik a řekl: „Nech už to je ako chce, Slováci sa musia zachovať jednotne!“ Všichni se zarazili, nastalo hluboké ticho, Mihálik zamířil ke dveřím a pak všichni – včetně těch, co už stáli nad našimi archy a sahali do kapsy pro pero – začali se tiše a trochu rozpačitě blížít (nebo spíš plížít) ke dveřím a k věšákům, kde měli své kabáty, klobouky a čepice. Bylo nám jasné, že ze Slovenska už zřejmě moc podpisů nepřivezeme, a já ty archy začal zase nenápadně strkat zpátky do aktovky. A v tom okamžiku se stala věc, kvůli které o té pradávce příhodě vlastně píšu: najednou vstal od stolu jeden hezkej chlap s výraznou tváří, který za celé odpoledne vůbec nic neřekl, přistoupil ke mně a povídá: „Daj to sem!“ Já – docela už z toho všeho popletený – vytáhl ty podpisové archy zase z aktovky ven a položil je na stůl. Ten chlapík vytáhl pero, napsal tam: Dominik Tatarka, plácl mě do zad, a aniž se na kohokoli podíval nebo cokoli dalšího řekl, odešel pryč. Honza N. a já jsme za ním jen vyjeveně civěli. Konec té příhody už snad ani nemusím říkat: ti všichni, co už měli na sobě kabáty a klobouky, se vrátili, tiše seřadili a jeden po druhém to podepisovali. Mihálik prásknul dveřmi a vypadl, možná ještě někdo s ním, to už nevím. Slováci se nezachovali docela jednotně, ale téměř.

Tak jsem poznal Dominika Tatarku.

Dominiku, buďte dlouho zdravý a při síle a buďte takový, jaký jste a jaký – aspoň až kam má paměť sahá – jste byl vždycky!

ZA DOMINIKOM TATARKOM

FRANTIŠEK MIKLOŠKO

NaS, 2/1989, s. 46 - 50

Narodil sa v Plevníku pri Považskej Bystrici. Otca nikdy nepoznal – odišiel do prvej svetovej vojny a viac sa nevrátil. Vychovala ho matka, ktorá bola hlboko veriaca dedinská žena, a ktorá mu bola duchovnou spoločníčkou až do konca jeho života.

Do školy chodil najprv v Nitre do malého seminára, kde si ho ako bystrého chlapca veľmi obľúbil biskup Kmeňko. Maturoval v Trenčíne. Študoval v Prahe, bol na študijnom pobyte vo Francúzsku, čo asi najviac ovplyvnilo jeho literárny vývoj. Bol v Povstaní. Po vojne vstúpil do Komunistickej strany. Po februári 1948 vystúpil z Cirkvi. V päťdesiatych rokoch bol označený za buržoázneho na-

cionalistu a dostal sa na dlho do nemilosti. V šesťdesiatych rokoch sa angažoval v obrodnom procese a v r. 1968 otvorene vystúpil proti vstupu sovietskych vojsk do Československa, odkedy, až do svojej smrti, zostal v nemilosti, nemohol publikovať a jeho meno sa vyškrtlo z učebníc literatúry. V roku 1977 sa stal signatárom Charty 77. V osemdesiatych rokoch dostal ako prvý Seifertovu cenu za literatúru.

Rozprávať o Dominikovi Tatarkovi by sa dalo na pokračovanie a bolo by to stále rozprávanie veľmi pútavé. Spoznali sme sa s ním až po jeho sedemdesiatke, ale za tento čas sme s ním prežili mnoho neopakovateľných stretnutí, kedy on, ako veľký rozprávač, bol ochotný odpovedať na všetko, čo sme sa ho pýtali. Miloval spoločnosť ľudí, ktorým mohol dôverovať. Nazýval takéto spoločenstvo vždy „Obec božích“. Táto „Obec božích“ bola pre neho predpokladom jeho života a jeho tvorby. Bez nej trpel a cítil sa veľmi sám. O všetkom sa z rozsahových dôvodov hovorí nedá, spomeniem len niektoré stretnutia s ním, tak ako mi to zostalo v pamäti.

Pamätám sa, ako nám rozprával o svojom rozchode s vysokým politickým činiteľom na Slovensku Rudolfom Strechajom. Na začiatku päťdesiatych rokov mu raz Strechaj, ktorého poznal ešte zo žilinských čias, a ktorý potom prešiel do Bratislavy, navrhol, aby bol jeho tlačovým tajomníkom. „Urobíš mi dva – tri prejavy do roka, a potom sa môžeš celý rok vyvaľovať,“ povedal mu vtedy. Dominik ponuku prijal a prvý prejav, ktorý mu mal urobiť, bol o Sovietskom zväze. Keď prišiel Dominik do Justičného paláca, kde Strechaj úradoval, tento nechal vyprázdniť celý trakt a oni dvaja zostali sami. Strechaj vo svojej kancelárii nahlas čítal a Dominik mu pri tom radil, kde zvýšiť hlas, ktoré slovo, resp. vetu zdôrazniť a pod. Ako tak Strechaj čítal, prišiel odrazu k vete „Ja si myslím...“. Ako ju prečítal, zastal, stvrdol v tvári a merala sa díval na svojho tlačového tajomníka. Keď Dominik videl, že všemocný Strechaj zmeravel, zmeravel aj on. Takto sa na seba chvíľu dívali. Strechaj a jeho tlačový tajomník. A tu začal Dominik nahlas pred nimi rozmýšľať: „Ja si myslím. To je modlitba, pri ktorej sa človek stáva človekom. Bože, ja si myslím, možno sa mýlim, ale myslím si. Tu niekde si človek začína uvedomovať seba a tu sa aj stretá so svojim Bohom. Tu, kde sa človek začína vydávať na svoju cestu človečenstva, pre marxistu začína smrteľné nebezpečenstvo. Ja si myslím, ale čo ak zajtra si bude trebárs myslieť niečo iné. Môže ma to stáť hlavu!“ Dominik

pochopil, že sa musí rozhodnúť. So Strechajom sa rozíšli.

Raz som sa ho spýtal, ako sa choval, keď súdili biskupov a mnohých politikov. Či aj on dvíhal ruky na zhromaždeniach, ktoré vyjadrovali súhlas s týmito strašnými rozsudkami. „Raz áno“ odpovedal Dominik. „Bolo to v procese s Clementisom. Bol poslaný ako novinár na tento proces do Prahy. Sedel som v sále a pozoroval som všetko. A ja som tomu všetkému uveril. Potom som napísal do Pravdy článok o tomto procese, taký, aký sa žiadal. V roku 1968, keď som sa angažoval ako reformný spisovateľ, prišiel za mnou jeden príbuzný Clementisa, priniesol mi tieto noviny a spýtal sa ma, či nemám k tomu niečo dodať. Ale to bolo za celé päťdesiate roky len tento raz.“ A potom dodal: „Popros svätého biskupa (myslel tým Korca), aby mi to odpustil.“ Pýtal som sa ho, ako sa pozerá dnes na svoju knihu Farská republika. Povedal, že to, čo on prežil v „katolíckej“ Žiline, ako sa tam zaobchádzalo so Židmi, bolo niečo, na čo nevie zabudnúť.

Dominik Tatarka v roku 1949 vystúpil z cirkvi. Vo svojej improvizovanej knihe Navrávačky o tom píše, že potom, ako vystúpil z cirkvi, prišiel domov a zrazu si povedal: „Mama moja, čo som to urobil?“ A ako ďalej píše, táto veta zostala v ňom celý život. Na konci života sa vrátil do cirkvi. Napísal o tom aj prehlásenie. Veľmi si vážil a obdivoval terajšieho Sv. Otca, ako pastiera, teológa, filozofa i básnika. Obľúbil si Silva Krčméryho, ktorý ho z času na čas navštívil. Keď sa prvý raz stretli, poprosil ho, aby si dal na chvíľu dolu okuliare. Potom mu povedal, že vyzerá ako apoštol a takto ho potom aj menoval.

Raz, v čase adventu sme zorganizovali stretnutie Dominika Tatarku s biskupom Korcom. Bolo to milé stretnutie v kruhu mnohých mladých ľudí. Biskup Korec ho potom ešte raz doma navštívil a Dominik ho ináč potom ani nevolal, len „svätý biskup“.

Ale nebolo by dobre, keby sme chceli Dominika Tatarku na konci jeho života zaradiť medzi veriacich katolíkov v takom zmysle cirkvi, ale zostal, ako sa sám často nazval „karpatským pastierom“, osamelým bežcom.

Keď mal 75 rokov, boli sme ho s priateľom navštíviť a zagratulovať mu. Ležal v posteli, lebo predtým spadol a nemohol už dobre chodiť. Keď sme prišli do jeho izby, ležal a modlil sa z knihy kan. Kópera Prameň z Boha. Len čo sme mu zagratulovali, povedal nám: „Chlapci moji, ešte pred mesiacom som písal a dnes tu umieram.“ Neskôr som sa ho spýtal: „Dominik a čo ste písali?“, načo on

odpovedal: „Miláčik, nepýtaj sa na to, lebo pohoršoval by si sa!“

Jeho literárna tvorba po roku 1968 vyvoláva isté rozpaky. Bolo to obdobie rozpadu kultúrnych hodnôt, obdobie nihilizmu. On naň reagoval svojím spôsobom. Raz bol som tam prítomný, povedal, že si znova prečítal Písačky, a že sa mu páčia. Pri inej príležitosti povedal pred priateľmi, že to, čo vyšlo od neho po roku 1968, nie sú jeho knihy. Boli to útržky - „písačky“, ktoré druhí dali dokopy.

Dominik Tatarka zostal „karpatský pastier“. Rozprával nám raz príbeh zo svojej mladosti, ktorého hlavný hrdina mu teraz na starosť často prichádza na myseľ. Mal v rodnom Pleveníku kamaráta, ktorý sa volal Matúš-Iľko Kremeň. Keď sa Dominik vracal z Prahy už ako univerzitný študent domov, prežili s Iľkom často pekné chvíle. Raz takto prišiel Dominik domov a Iľko Kremeň mu oznámil, že v susednej dedine je zábava a že oni dvaja by na ňu mohli ísť. Aj sa vybrali. V tom čase išť do susednej dediny na zábavu nebolo bez nebezpečenstva. Nikdy takíto príšielci nemohli vedieť, ako sa budú vracat'. V susednej dedine bola zábava pod veľkou lipou. Mládenci a dievčatá stáli v kruhu a keď začala hrať hudba, každý sa ponáhal pre nejaké dievča. Pred jedným tancom Matúš-Iľko Kremeň vystihol presne okamih, kedy hudba už chcela hrať, vystúpil z kola a zahlásil: „Plevničania (t.j. oni dvaja) majú sólo!“ A v úžase, do ktorého upadli miestni mládenci, vybrali si dve najkrajšie dievčatá. Ale tancovali len krátko. Potom sa už len pamätali, ako utekali domov cez polia, aby si zachránili holé zdravie. A potom Dominik dodal: „Matúš-Iľko bol chlap“. V situácii, o ktorej vedel, že je dopredu prehratá, dokázal byť predsa aspoň chvíľu „kráľ“. A tak aj zomrel. Raz keď vyšiel z krčmy, zrazil ho traktor. A znovu opakoval, že teraz, keď si premieta všetkytie postavy, ktoré osobne postretal, od prezidenta Gottwalda cez iných politikov a umelcov, Matuš-Iľko mu často prichádza na myseľ.

Dominik Tatarka zostal „karpatským pastierom“ až do svojej smrti. Hrdým, ale i pokoreným pred veľkými pravdami života. Bolo jeho želaním, aby po jeho smrti bol biskupovi Korcovi odovzdaný list od neho. Uvádžam tento list doslovne:

Otče biskupe,
počúvam Vaše myšlienky a Váš hlas a mám pocit za seba a za svoj národ, že Váš hlas a istoty, ktoré hlásate, sú satisfakciou života v pravde, ktorú sme očakávali.

Otec biskup,
ďakujem Vám a zjavne i Božej milosti, ktorá sa nám Vami dostáva. V hlbokosti svojho srdca uznávam, že všetky vrchnosti, ktoré sa rúhali zjaveniu Božstva, nás pokorili.

Som šťastný, že hovoríte a pôsobíte na svet i v mene môjho malého zaznávaného národa. Dúfam, že aj Vašou apoštolskou aktivitou na konci svojho života prídem k zmyslu života - milosti. Dúfam, že sa mi dostane trochu síl, aby som vyslovil tragickú skúsenosť svojho života. Ale chcel by som jedným dychom vysloviť aj nádej - úfnosť, že nielen mne, ale aj Vaším poblúdeným súčasníkom dostane sa osvietenia ducha, aby uznali, že božské stvorenie sveta napriek všetkým útokom pokračuje.

Prosím, otče, nech ma pochovajú do svätej zeme.

Dominik Tatarka

Dominik Tatarka zomrel zaopatrený sviatosťami zomierajúcich. Pochovaný bol 15. mája 1989 na Martinskom cintoríne v Bratislave.

LIST J. CH. KORCOVI

Otcovia cirkve,
spáchal som omyl, vystúpil z Cirkvi. Prosím, prijmite ma medzi seba.

Posväťte zem, kde ma uložíte. Po latinsky nadou mnou zaspievajte Circum dederunt me. Ďakujem Vám.

Dominik Tatarka

CO JSOU „PÍSAČKY“

MILAN ŠIMEČKA

Fragment K, 1990, č. 4

Když se řekne o literárním díle, že jsou to „písačky“, může vzniknout u člověka, který neví přesně, oč jde, pocit, že pojmenování samo naznačuje druhořadost textu. Citlivý čtenář posledních knih Dominika Tatarky zjistí ovšem po prvních stránkách, že má v rukou dílo prvořadé, hluboké a protřpěné. „Písačky“ je prostě autorský understatement, který jinak také odráží autorovo literární sebevědomí.

Tatarka mi před lety při každé návštěvě ukazoval starý kufr plný zpřeházených rukopisů a říkal: Vidíš, tu sú moje písačky. Nemohl té spouští v kufru říkat knihy nebo rukopisy knih, protože v té době nevěřil, že z nich někdy skutečné knihy budou. A měl pravdu, kdyby nebylo exilových nakladatelství, nikdy by z nich knihy nebyly. Proto tomu říkal písačky; v tom slově je obsažen také hluboký smutek spisovatele, který léta píše v samotě a izolaci, bez naděje, že z rukopisů se stane jedna kniha, vytištěná a svázaná, a také čtená. Tatarka říkal písačky všemu, i těm textům, které potom vyšly v českém překladu pod názvem Sám proti noci. Knihu přeložili manželé Binarovi a já při té příležitosti musím říci, že tito Moraváci provedli s Tatarkovou slovenštinou jakési kouzlo; při čtení jsem neustále zapomínal na to, že čtu český text, v tajemném podloží jejich překladu jsem stále slyšel Tatarkovu slovenskou dikci. Tak je to tedy s písačkami.

Písačky z kufru jsem četl, když autor neměl ještě ani chuť, ani sílu myslet na ně jako na knihy. Ján Mlynárik v exilu připravil knihy k vydání a posloužil tak velmi autorovi i slovenské literatuře. Vzpomínám si však zřetelně na to, že jsem už při čtení opravovaných a upracovaných stránek původních rukopisů ani na okamžik nepochyboval o tom, že jsem v té chvíli čtenářem velké literatury.

Tatarkovi se přes oficiální izolaci již dostalo vrcholného literárního uznání. Porota složená z českých spisovatelů, o jejichž proslulosti není pochyb, mu jako prvnímu udělila Seifertovu cenu. Tatarka byl často vystaven projevům přátelství a laskavosti na neformálních schůzkách zakázaných spisovatelů. Mladší generace bratislavské inteligence mu projevuje vřelou úctu a obdiv a ještě se jednou ukáže, jak hluboký vliv na tuto generaci svým uměním a životním postojem měl. Hoši mu přijdou zřít zahrádku, vymalovat pokoj, přijdou i s dětmi v celém procesí přát mu na Vánoce. Občas se objeví i cizinci. Možná mu něk-

teří svazoví spisovatelé tuto neformální úctu i závidí. Nedávno vyšel ve Francii jeho Démon souhlasu. Jak často se stane slovenskému spisovatelé, že je přeložen do světového jazyka? Tatarka by však měl být překládán ještě a ještě. Sami však víme, jak to chodí. Proč by se měl bláznivý svět zajímat o jemné předevo jeho imaginace, o jeho rozechvívající vzpomínky na krásu a vznešenost starého vesničanství, o jeho úvahy o významu obřadnosti obcování, o již neexistující posvátný vztah k domácím zvířatům, o jeho dobře utajené interpretace Lévi-Strausse, o jeho autostylizaci „karpatského pastiera“ a o jeho vkořenení do pradávnych kultur střední Evropy? I podoby lásky mezi mužem a ženou jsou u Tatarky zahaleny náročnou mystikou, jazykovými novotvory, a mají tedy daleko k hard sexu, který jde na obdýt. Takže Tatarka zůstává hlavně pro radost Slováckům a těm Čechům, kteří nejsou líní čist slovensky. V Tatarkové případě je jich našťest dost.

Hanbou však je, že o Tatarkovi mlčí jež bezmála dvacet let slovenská literární historie a literární věda. Jako kdyby tu nebyl. Je to hanba, protože slovenská literatura není tak bohatá na literární zjevy, překračující svým významem hranice národního společenství, aby si mohla dovolit nevěst Tatarku ve svých útech. Ještě jí za to jednou bude pořádně stydno.

Tatarka si ovšem může za svou vydědčenost do jisté míry sám. Ne však proto, že vedl v šedesátém osmém průvod demonstrantů městem a že vstoupil do chartovního společenství. I jiní slovenští spisovatelé mají za sebou těžké hříchy. Tatarka je však příliš jiný. Je jako málokdo ze slovenských spisovatelů zakořeněn ve slovenskosti, v tradici a v jakémsi až pralidovém pojetí světa. Tatarka ovšem toto zakořenění vyzvedl do evropské kulturní roviny, přisvojil si je jako přednost, a ne omezenost. Nikdy netrpěl pocitem malosti, spokojenosti s prostorem malého národa, přesahoval, cítil se s kýmkoliv jako rovný s rovným, svou slovenskost představoval jako vklad do širších kulturních souvislostí, a to nejen v literatuře, ale i v celém národním bytí. A při tom všem jsem za celou tu dobu, co ho znám, neobjevil v jeho nitru ani náznak nějakého obranného nacionalismu. Dodnes jsem nepochopil, jak mohli právě jeho obvinít v padesátých letech z buržoazního nacionalismu. Tatarka mluví o nacionalnosti s bezprostředností občana, zabydleného bezpečně ve světových kulturách. Říká třeba: Vieš ten Poliak, Wojtyła... ; nebo: hľa, aké krásne chasidské oči má táto Židovka..., nebo: pozri, tento Čech, kníže Václav (o Havlovi)... Tatarka mluví o národech, jako

by se osobně těšil z rozmanitosti světa. Tato zabydlenost přinejmenším v Evropě je dnes řídká, a proto Tatarka vybočuje z houfu. Zde tkví podle mého i příčina jeho tíživého pocitu osamocení. Není to pocit nového data, sahá až do začátku padesátých let. Ač z prostředí slovensky nejpřičtějšího, z tradičně katolického vesničanství, byl Tatarka svým vnitřním ustrojením, svou zkušeností z pražských studií a z pařížského pobytu snad nejzřetelněji ze slovenských spisovatelů své generace „vržen do světa“ ve starém existenciálním smyslu. A snad také nejradikálněji svou zkušenost zpracoval. Osamocení tohoto spisovatele není dána jen politicky, je to solitérství stejného druhu, které známe z osudu jiných významných spisovatelů. Jenže na Slovensku a u člověka, který je umělcem obcování mezi lidmi, chutná hořceji.

Tatarka je vyčerpávající společník, nedovede tlachat, míří v rozhovoru vždy ke kořenům bytí, nezajímají ho recepty na dobrá jídla, ve skutečnosti ho nezajímá ani politika v tom smyslu, jak se o ní dnes běžně klepaří. Nehodí se prostě pro klub spisovatelů a nikdy se nehodil do úlohy státního spisovatele. Všechny pokusy vnutit mu tuto úlohu skončili katastrofálně, pro Tatarku.

Dnes mu vnučují nové vydání *Farské republiky*, jediné Tatarkovy prózy, která je poznamenána dobovou důvěrou v příběhy „typických hrdinů v typických okolnostech“. Tatarka to odmítá a chce, aby byla vydána díla z vrcholu jeho tvůrčí dráhy. Jenže to nejde, jak víme, zatím. Možná však v daném prostředí nehraje opět hlavní roli politická odmítavost, ale Tatarkova stylová a tématická výlučnost. Ve slovenské literatuře, která má stále ještě blízko k tradici realisticky vyprávěného příběhu, je Tatarka od začátku již někde jinde. Vypráví vlastně celý život jen svůj vlastní příběh, a to způsobem, který čtenáři nedovolí vydechnout, vypráví ho v provokující obnaženosti a s ohromující upřímností. Jak v řeči, tak i v psaní jde Tatarkovi jen o vlastní ontologii a o ontologii příbuzných lidských bytostí. A samozřejmě o fascinující polaritu muže a ženy. Znáte to přece: „Kedysi muža a ženu spojovala práca. Muž kosil a žena odoberala... Na poludnie si sadli, najedli sa, napili sa studenej vody a niekedy sa aj pomilovali... Dnes prídu z roboty do paneláku a vidia, že sú – cudzinci...“. Tatarka umí donekonečna rozvíjet toto téma, v rozhovorech i knihách. Bylo by možné srovnávat čtení tématu u Tatarky a slavných Američanů, jako jsou třeba Mailer a Updike. Ukázalo by se, že u Tatarky není žena nikdy onou moderní partnerkou v sexuální chtivosti, ale mystériem, řečeno slovem urážejícím feministky – objektem niterního průzkumu, sexuál-

ní obřadnosti, krásy a slavnosti. Čtenářky to pochopí okamžitě, to jen chlapi žvaní o pornografii.

Tatarka žije, jak žije, ve svém domě pod Slavínem, protože se nezařadil do proudů, které literární věda v posledních padesáti letech ve slovenské literatuře objevila. V Tatarkově díle se nenajdou ony dlouhé a nudné pasáže, typické pro nejbádnější směr slovenské literatury, tzv. lyrizovanou prózu, nenajde se u něho ani chvatnost a nezájem o výrazové ozvláštnění, který je typický pro tvorbu mladších autorů. Tatarkova slovenština není obranná, zachází s ní jako s plnoprávným moderním jazykem, v jeho rukopisech je plno vědomě použitých výrazů, které redaktori v textech vymyčují jako neslovenské. A přece je to jazyk bouřlivý, mladý, opojný a vášnivě oslovující.

Tatarka prožívá osamocení, protože všechno, co jednou domyslel, si už ponechal, od něho neupustil a nic neopravoval. A jak jinak, i u něho mělo toto domyšlení bolestnou povahu a vracelo se oklikou. Odvrhl například náboženskost, aby se k ní v nové podobě vrátil. pojmenoval však démona souhlasu a už mu nikdy nepodleh. Pamatuji se, jak bylo pro mne toto pojmenování osvobozující. To bylo více než před třiceti lety. Četl jsem *Démona* v tramvaji, vystoupil jsem, sedl si na lavičku a četl až do konce. A pak jsem šel pěšky domů s otřeseným mozkem. Bylo to jak ve starém Arbesově romanetu: „Otevrou ti hlavu a vymění mozek“. Ale všechno tu bylo řečeno s ohromující naléhavostí a s fantastickým domácím koloritem, zábavným a současně i těžce melancholickým. Upevnilo mě to v přesvědčení, že dát si vyměnit mozek je hloupost, že to člověka nakonec znič. *Démon* měl být přeložen do jiných jazyků už tehdy. Tatarka však doplatil na nevšímavost světa vůči malonárodním literaturám. Krotké projevy tehdejšího sovětského tání se světu předkládaly jako literární senzace, na Tatarku se snesla jen domácí nevráživost. Já jsem měl tehdy šestadvacet a ostýchal jsem se k Tatarkovi přijít a říci mu, jak jsem vzrušen tím, že mě, zahleděného tehdy do literatury velkého světa, oslovilo tak intenzívně dílo, vyrostlé z naší zkušenosti a ze slovenského vědomí. Řekl jsem mu to až za patnáct let. Nynější francouzský překlad *Démona* již nemůže vrátit knize napětí, vymezené dějinnou chvílí. Možná však ještě *Démon* schraje svou roli, až v některé jiné zemi budou chtít vyměnit mozky. Což jen dodávám ke všemu pěknému, co o tom napsal Václav Havel v předmluvě.

Pravděpodobně nebude nikdy zapomenuta hanba, která se uložila do národní paměti a která zahořela na tvářích, kdykoli někdo připomene, jak byl

Tatarka po dvacet let obklopen krutou nevšímavostí a jak bylo zamlčovano celé jeho novější dílo. V naší části světa se sice něco podobného děje napořád, ale ztráty chudých jsou vždy o něco tragičtější než ztráty bohatých. Nepřeji si nic jiného, než aby to všechno už skončilo a aby pak někdo jiný než my řekl nahlas a jasně, čím Tatarka ve slovenské literatuře byl, je a bude.

KTO HANOBIL TATARKU?

JÁN MLYNÁRIK

Kultúrný život 1992, č. 4

Polemickým textom Jána Mlynárika vraciame sa nielen do roku minulého (inkriminovaná Slobodníková otázka zaznela v ňom), ale najmä do rokov minulých: chápeme teda veci v širších súvislostiach. I ako dodatok či (nutne) jedovatý osterň tatarovského bloku v *Kultúrnom živote* 51-52/91. Lebo tatarovská téma nadobúda – post mortem – možno ešte obľudnejšie podoby než tomu bolo v posledných rokoch jeho života (pozri tému Tatarka a pomník na inom mieste tohto čísla *Kultúrneho života*, či chorobnosť vydávania Tatarových kníh.)

Presnejšie: Dušan Slobodník sa spytuje Miroslava Kusého (*Nové slovo* 35/91), či by mu neprezradil, „kto konkrétne z literárnych vedcov hanobil Tatarku?“ Otázka vznikla ako replika na Kusého konštatovanie o kolaborácii spoločenských vedcov s totalitným režimom za normalizácie. Kusý sa okrem iného opýtal: „Kto nevedel prísť Tatarovi na meno?“

Keby Dušan Slobodník žil za dvadsaťročie normalizácie v Afrike či Amerike a nepoznal domácu scénu, dalo by sa nad jeho otáznikom o hanobení slovenského spisovateľa uvažovať. Keďže však – predpokladám – žil pod Tatrami a nemohol nepoznať mechanizmus totality s jeho ničivými dôsledkami, zostával mi rozum stáť. Ide o nevedomosť či ignoranciu?

Aby sme však boli spravodliví: Dušan Slobodník má v podstate pravdu. Zo slovenských literárnych vedcov konkrétne nikto Tatarku nehanobil. Aj keď sa mu vytykali protisocialistické zámery, najmä v súvislosti s jeho *Démonom súhlasu* (naposledy Stanislav Šmatlák či príslušný diel *Encyklopédie Slovenska*), nedalo by sa to charakterizovať ako „hanobenie“. Šlo prsto o konštatovanie v rámci ideologickej normy.

Lenže, pán Slobodník *e tutti quanti*, šlo o horšiu vec, ktorej ťažko prísť na meno: šlo o to – vymazať meno a dielo jedného z najväčších slovenských

spisovateľov z pamäti národa. O nič menej, o nič viac. To si uzmyslel režim a jeho papaláši a slovenskí literárni vedci tomuto želanu „konkrétne“ všetcí, ktorí normalizátorom slúžili, vyhovelí. Tatarku vymazali zo svojich diel, pamäti. Tatarku prsto nebolo. Robili to rok, päť, dvadsať. V súvislosti s Tatarom si slovenská literárna veda za normalizácie vyslúžila najvýraznejšie kontúry ignoranstva a úbohého službičkovaia.

Keby boli urážali Tatarku, písali o ňom, analyzovali jeho „protisocialistické“ dielo, špihali naňho a najrozmanitejšie ho hanobili, boli by „vedci“ museli robiť jedno užitočné dielo: sprítomňovať ho národu, približovať ho, udržiavať v pamäti, v kontinuite, nech už bola akákoľvek. Ale práve to papaláši totality nechceli. A „vedci“ jeden po druhom poslúchali. Ak teda na Tatarku „konkrétne z literárnych vedcov“ nikto nehádzal špinu, nie je to ich výsada ani zásluha, ale výsledok politiky slovenských papalášov, odedých inak do „červeného ľudáctva“.

Sám Tatarka niesol toto ignoranstvo veľmi ťažko. nedával to síce nijako najavo, ale ak si ktosi prečíta trebárs druhý diel jeho *Písáčiek, Sám proti noci*, ktorý po exilovom vydaní vyšiel nedávno aj v Prahe, isto si povšimne obraz „učesania sa“ Šaňa Matušku. Áno, išlo o učesanie sa podľa režimového mustru, prispôsobenie sa, oportunistického vzdania sa lepšej minulosti. Matuška totiž k Tatarovým päťdesiatinám napísal oslavnú stať. Bolo to vysoké, objektívne a spravodlivé ocenenie, ktoré si Tatarka vážil.

Keď však v polovici sedemdesiatych rokov začali vychádzať Matuškovy spisy, zmienená stať o Tatarovi prsto vypadla. Namiesto nej sa v odkazovom aparáte uvádzali Tatarove „prečiny“ proti socializmu a jeho literárnej teórii – socrealizmu. Bol som blízko Tatarovi od sklonku šesťdesiatych rokov, viem, ako sa ho to dotklo. A to sa, prosím, „učesal“ nie radový literárny vedec, ale takpovediac pýcha a chvála, špička slovenskej literárnej kritiky a vedy. V Matuškovom „učesaní sa“ Tatarka nevidel iba jednu, konkrétne osobu, ale metódu podriadenia sa vedcov surovej moci.

Budem osobný: dotklo sa ma to tiež. Napísal som editorovi (B.CH.) svoje výhrady, protestoval som a povedal čo-to na adresu dvorných vedcov. Za nejaký čas prišlo za mnou do Prahy komando ŠtB, ktoré chcelo Tatarku izolovať od Prahy, sľubovalo vydanie jeho diela, len nech už preboha sa nestýka s tými „chartistami“ a predložilo mi fotokópiu môjho listu editorovi Matuškových spisov. Nuž, až takto ďaleko zašla spolupráca „vedcov“ s tými, čo Tatarovi robili peklo na zemi, sledovali a vypočúvali ho, nasadzovali agentky, odobrli pas

a znemožnili výjazdy do cudziny, kam ho pozývali na prednášky a stáže, prosto – snažili sa ho absolútne izolovať a morálne zdeptať. Onen editor sa neskôr Tatarškovi ospravedlňoval, vraj on list policajtom nedal, asi ho dalo nakladateľstvo, kam som list – pre editora v zalepenej obálke – poslal.

Po Matuškových spisoch vychádzali spisy ďalších literárnych vedcov. Dívaval som sa už iba na poznámkový a odkazový aparát, na registre mien. Tatarka tam buď nefiguroval, alebo iba v poznámke s biľagom kontrarevolucionára. Napísal som vtedy aj ďalšiemu editorovi (K.R.), ďalším som už nepísal, lebo všetko sa opakovalo a vyhánanie Tataršku z literatúry neprestávalo. Došlo to až tak ďaleko, že vo vysokoškolskej učebnici dejín slovenskej literatúry pre pedagogické fakulty z polovice osemdesiatych rokov Tataršku jednoducho zo slovenskej literatúry doslova vygumovali: o jeho mene ani chýru ani slychu, prosto spisovateľ Tatarka pre slovenského vysokoškoláka nemal jestvovať. Možno autorskému kolektívu vedcov vari vyčítať, že týmto „hanobili“ Tataršku? A je vôbec možné stotožňovať ignoranciu s hanobením? Pán Slobodník, veru nie, sú to dve veci, lenže – ktorá je podlejšia a zbabelejšia?

Ale nešlo tu iba o literu a teóriu, ktorá vymazávala nesprávneho z povedomia spoločnosti. Šlo o veľmi fyzické, konkrétne, takpovediac životné veci. Šlo o holý život, živorenie, o prežitie. Tatarka ako zaslúžilý umelec mal nárok na osobitý dôchodok, aký poberali mnohí iní umelci podobnej vyššej kategórie. Keďže nepočúval vrchnosť, dostal iba dôchodok invalidný, čosi okolo tisíc korún. A z toho nebolo ani žiť, ani umrieť (odkazujem opäť na jeho svedectvo z Písačiek, je vo všetkých troch dieloch). Ešte než Václavovi Havlovi ako prvý zo „slovenských Slovákov“ podpísal Chartu, Literárny fond mu mesačne priplácal k dôchodku 500 korún. Keď sa však námestníkovi ministra kultúry Koyšovi vzpriečil a odmietol odísť z Prahy do Bratislavy (ležal v nemocnici po záhadnom zrazení taxikom), prišiel aj o onen doplatok.

Pražskí priatelia sa snažili Dominikovi pomôcť – milovali ho, vážili si ho. Vznikol plán odpredať časť Tatarškovej literárnej pozostalosti a korešpondencie cez antikvariáty Archívu Národného múzea v Prahe a Pamätníka národného písomníctva na Strahove. Teraz to už možno povedať: boli to statoční vedci – archivári dr. Aleš Chalupa a dr. Antonín Boháč, ktorí toto riziko vzali na seba, riskujúc svoje miesta. Po trikrát z toho vzišla suma po vyše 20 000 korún. Nebolo to veľa, ale predsa pomohlo prežiť ono nedôstojné živorenie.

Už vtedy sa po Bratislave hovorilo, že z Tatarškovo diela sa čosi „zatúlalo do Prahy“.

Mohlo sa však „zatúlať“ skôr do Literárneho archívu Matice slovenskej, tam by vari patrilo skôr, než do Prahy. Ale vedúci baľko, matičiar, ktorý teraz dumá pod hruškou, nenašiel spôsob, ako niekdajšiemu kamarátovi a literátovi pomôcť. Mohol riskovať, mohol časť pozostalosti odkúpiť. Neurobil nič v tom smere. Čo mám povedať na ústrednom výbore? Čo mám ponúknuť, keď si, Dominik, ako baraní roh? Odvolaj, nerúhaj sa, nekríč – dostaneš! Aj o tomto zanechal Tatarka svedectvo ústne i písomne. Ale – on a odvolať? Nech baľko pod hruškou uvažuje aj o tejto neslávnej epizóde svojho života, keď hladujúce mu neponúkol skyvu chleba a dúšok vody. Je to, pán Slobodník, „hanobenie“ Tataršku? Ale kdeže! Mal prestať s odbojom a vedci či literáti, kedysi na začiatku päťdesiatych rokov s ním spolu biť, by mu pomohli. Tatarka si všetko zaviezdiel sám A basta!

Napokon do tejto kategórie patrí aj vydieranie. Po roku 1968 vznikol projekt vydávania zobrazených spisov slovenských spisovateľov. Isto nie náhodou Tatarškovo dielo malo vyjsť ako prvé. Nevyšlo. Ale aspoň sadzby uložili. Po Charte ju rozhádzali. No predsa len sa uvažovalo o vydaní Farskej republiky. Tatarškovi niekdajší spoluliterát, bývalý šéf parlamentu, slovenský básnik a riaditeľ vydavateľstva chcel knihu vydať. Lenže za podmienky, že autor napíše úvod, v ktorom zdôrazní, že vlastne všetko, o čom v knihe písal, sa obrátilo k lepšiemu, splnilo sa. mala to byť akási Tatarškova kapitulácia, sebakritika, kajanie sa. Možno si predstaviť, ako Tatarka zúril, keď jeho ambícia vidieť vytlačenu knižku (ktorý autor by po tom netúžil?) sa viazala na vnútorné sebazaprenie? Možno vari básnikovi-funkcionárovi vytýkať, že „hanobil“ Tataršku? Veruže, pán Slobodník, veruže nie!

A takto by sme mohli pokračovať. Utrpenia a poníženia bolo nadostač. Bola to celá hora, ktorá brala spisovateľovi sily a skracovala mu život. Do poslednej chvíle si oficiálna slovenská literárna veda (ale aj spisovateľská organizácia) nenašla k Tatarškovi cestu. Až keď ležal na smrteľnej posteli a do konca chýbali iba hodiny, pár funkcionárov sa prišlo presvedčiť, že už dodýchava. Nič viac! Vari aj toto možno považovať za „hanobenie“?

Keď to tak dáme dokopy, Tatarškovi sa vlastne nič nestalo. Nehanobil ho nikto.

Lenže – nie všetci sme stratili pamäť. Aj na tom má Tatarka zásluhu. Tatarka, ktorého „konkrétne“ nikto nehanobil. Okrem maličkosti – z rozkazu vrchnosti mu slovní kolegovia veru „nevedeli prísť na meno“.

EDIČNÝ DLH VOČI DOMINIKOVI TATARKOVI RASTIE

JOZEF BŽOCH

Národná Obroda 10. februára 1996

Tatarkovým obľúbeným slovom v písomnom i verbálnom prejave bolo „uctiť sa“. Používal jeho široký obsahový register a kľúčové, vysvetľujúce postavenie má aj v jeho pojme „obec božia“, ktorý sa už bez ohľadu na skutočného pôvodcu natrvalo viaže k Tatarkovmu menu. Pozrime sa dnes v súvislosti s vydaním knihy Dominika Tatarku Hovory o kultúre a obcovaní (vyd. Ipeř, Praha 1995) najprv na to, ako sme si vedeli po spisovateľovej smrti a po novembri 1989 uctiť my jeho.

Tatarkovmu zákazu publikovať predchádzal projekt vydávanie autorových vybraných spisov v Slovenskom spisovateľovi, ktorý sa roku 1971 scvrkol len na prvý zväzok. Keď totiž Tatarka odmietol požiadavku Vojtecha Mihálka, aby k ďalšiemu zväzku napísal sebakritický úvod za názory z roku 1968, vybraným spisom odzvonilo. Tento stav trvá dodnes.

V Tatarkovom živote nastal po vpáde vojsk tektonický zlom a aj keď napriek izolácii, odpočívaniu, sledovaniu ŠtB a zhoršovaniu zdravotného stavu neprestal písať, zlom nastal takisto v jeho tvorbe. Keby som chcel byť bibliograficky presný a úplný, zabralo by len vymenúvanie názvov, pod ktorými mala jeho zásuvková tvorba vyjsť, a rokov, v ktorých niečo z nej vyšlo, a niečo hoci chystané, nevyšlo, azda celý priestor tejto rubriky. Tatarka 8. októbra 1978 splnomocnil svojho pražského priateľa, historika Jána Mlynárika, aby sa stal editorom jeho prác doma i v zahraničí a v ten istý deň podpísal želanie, aby všetky jeho rukopisy boli uložené „ako prejav celoživotnej solidarity s českou inteligenciou a českým národom“ v archíve Národného múzea v Prahe (kvôli spravodlivosti treba povedať, že Mlynárik už v máji 1974 Tatarku vo veci vydávania súril a poslal mu podrobné inštrukcie). Práve vďaka Mlynárikovi boli publikované v českom samizdate alebo v zahraničí Tatarkove texty V ne čase, Písačky, Sám proti noci, Listy do večnosti, Navrávačky. Tieto knihy sú málo známe, prakticky nedostupné – akoby ich ani nebolo. Tatarku sme si zatiaľ tu doma uctili len zborníkom spomienkových čít a fotografií Ešte s vami pobudnúť roku 1994.

Iba Ján Mlynárik ostal verný svojmu splnomocneniu a venuje sa Tatarkovmu literárnemu dedičstvu ako editor aj naďalej. Hovory o kultúre a obcovaní sú však tiež typickým príkladom, akými okľukami sa postokupačný Tatarka dostáva na

verejnú. Rukopis mal vyjsť pôvodne roku 1979 v českom samizdate Edice Petlice, ale vtedajšie technické príčiny spôsobili, že sa ich vydanie takto oneskorilo. No teraz ich čitateľ môže dostať do rúk aspoň priamo.

Tatarka svoju fixnú ideu o obcovaní rozvíjal najmä roku po roku 1968, editor preto publikuje autorove uverejnené a neuverejnené články, vrátane cenzurovaných pasáží (neprijemný omyl je v prvom príspevku, kde mali byť vyradené časti označené dvoma typmi kurzív, nijaká kurzíva sa tu však nevyskytuje!), práve z týchto čias. Autor úvodu prof. Václav Černý sa usiloval pomenovať „kulturní a mravní těžkomyslnosti národního vzdělance“ a najmä definovať jeho predstavu obcovania, ktorú správne odvíja a rozvíja od prazákľadu a synonyma tohto slova, teda od sexuálneho mileneckého vzťahu. A s mierne ironickou blahosklonnosťou, ktorá mu bola inak dosť cudzia, komentoval Tatarkove cesty po „Tatráni“, pripomínajúce „vlastenecké poutě“ českých spisovateľov v 19. storočí. Ak Černý nazval Tatarku básnikom, je to správne. Tento vizionár sa dal strhnúť chvíľami súdržnosti národa v onom osudovom roku, ktorá korešpondovala s jeho obcou božou; sám rojko, utopista, blúznivec zahrnul do svojho sna aj fenomén uctievania predkov cez signifikantné javy a prejavy vo výtvarnom umení a architektúre. Jeho obec božia predstavuje síce individuálnu, len matne kontúrovanú fikciu, ale niekedy akoby v náhlom jasnovidení je schopný napísať: „Obec božia je teda model samosprávnej kultúrnej jednotky, ktorá si zmysel života uvedomuje a prežíva v kultúre, v obcovaní, ktorá sa v kultúre uvedomuje, utvrdzuje a bráni, aby ju nepohltila moc, aby ju tí druhí, mocnejší, nevyužívali pre seba, pre svoje mocenské postavenie.“

Tatarkova koncepcia kultúry je obdivuhodná svojím univerzalizmom, originálnym uhlom pohľadu a svojskými formuláciami problémov. Bolo by načase edične sa vrátiť k jeho dielu. Alebo sme už Tatarkov čas prepásli?

DOMINIK TATARKA: NAVRÁVAČKY

JÚLIUS SATINSKÝ

Slovenské pohľady 1989, č. 12

/1/ Chystal som sa napísať o všeličom inom, ale vyšiel úryvok z Navrávačiek Dominika Tatarku a ja som zistil, že v tom kúsku prózy je Beethoven, Breughel, Chetiti, japonská štátna hymna (to sú také temné tympany), Gréci, Rimania, Inkovia a ešte poriadny kus našej útulnej slovenskej iden-

titky. /2/ Čítajúc Tatarku som zdúpnel, zvlhol, roz-citlivel sa a pocítil som prudkú, krásnu lásku k Slovensku, pokornú, tichú, hrdú a bez akejkoľvek irónie. /3/ Ten Dominik v Navrávačkách „zhudobnil“ región svojej duše s takou úprimnosťou, že to odzbrojí aj kamarátov, ktorí sa dali na politiku a ktorí mu hodný čas pred smrťou schovali pero a teraz sa nám snažia navrávať, že Navrávačky sú pornografia. /4/ Všetci by sme si mali Tatarku prečítať, poplakať si, vypíť si na jeho pamiatku

a s chuťou sa pustiť do písania, lebo my môžeme písať a nemusí za nami chodiť dáka dobrá duša s magnetofónom a čakať, kým začneme formulovať. /5/ On sformuloval v Navrávačkách „čo cíti slovenský muž k Mame, Dievčaťu, Národu s takou bolestnou presnosťou, že Gabriel García Márquez, Šukšin, Vetemaa, Radičkov *e tutti quanti* dozadu až po Fiodora Michailoviča D. by ho – slovenského provincionálneho spisovateľa – vo svojich stáročích samoty úctivo privítali.

Z TEXTOV DOMINIK TATARKU

OBEC BOŽIA

DOMINIK TATARKA

Fragment K 1990. č. 4

Nasledujúci text Dominika Tatarku som mal schovaný v skrýši a až teraz, pri rozbaľovaní igelitových tašiek som ho objavil. Dal mi ho pred troma rokmi s rozpačitou rozhodnosťou a slovami: „Urob si s ním, čo chceš!“ Robím to teda, s vedomím, že možno prekračujem hmlisté hranice literárnych konvencií, a zároveň s pocitom, že konám správne a v duchu Dominika Tatarku, pre ktorého prekračovanie literárnych konvencií bolo samozrejým dôsledkom tvorby.

Martin. M. Šimečka

Som tu s vami po tretí alebo už po desiaty raz. Keď sa máme rozísť, zosadneme sa do úzkeho kruhu, telo pri tele. Ja sa po každý raz nahlas alebo pateticky mlčky v srdci spytujem, v srdci sa spytujem: prečo mi s vami bolo tak dobre???

Všeličo som už skúsil vo svojom dosť dlhom živote. Raz príde za mnou Milan autom, povie mi a navrhne: Ty, hej, obleč sa a poď, musíš medzi nás. Ja ťa odveziem a priveziem, keď si už myslíš, že nemôžeš chodiť.

Keď ma privezie a usadí pri stole v záhrade pod orechom a vidím tváre mladých mužov a žien, začne mi v hlave svitať: Bože, čo nikdy som za ničím viac netúžil (ak mi veríte), ako ocitnúť sa v takejto spoločnosti?

V akejže som to spoločnosti? Okrem Milana poznám tu málokoho. Okrem iného zaujme ma pekná, poblednutá tvár mladého muža, ktorú cítim, že je charismatická. Ako sa vše pohľadom dotknem jej tváre, dozvedám sa – všetci na môj pohľad nevedomky odpovedajú, že tá charisma-tická tvár je tvárou kňaza, ktorý podpísal akýsi manifest, ktorý som aj ja podpísal... Ale jemu, len čo ten manifest podpísal, svetská vrchnosť odňala možnosť vykonávať kňazské poslanie. Keď už bol bez povolania – zamestnania, oženil sa. To ako

bolo málo trápenia. Teraz zas cirkevná vrchnosť začínala: Exkomunikovala ho, vylúčila z obce svätej...

A ostatní mužskí členovia tejto malej spoločnosti? Všetci, ako sú, vzdelaním matematici, inžinieri, architekti či právnici – odmietli možné kariéry a našli si miesta, ktoré im nikto nemôže zavidieť, prácu kuričov, upratovačov, ošetrovateľov.

Aj ich ženy sem prichodia. Ale netvária sa tragicky. Áno, ja som architektka, ja prednášam na univerzite literatúru, ale to mi ani trochu nevedí, že môj muž je kurič. Nikto.

Čo sa to stalo? Za mojich čias nijaká vzdelaná žena by veru nebola pristala, aby jej muž bol kurič alebo posluha v nemocnici.

A ja som kto medzi vami? Spytujem sa z vášho podnetu: Kto som? Obraz tváre, odrazený na ploche. Mal som reflex čosi povedať, ale nepovedal som. Ale teraz sa teším, že to poviem z milosti vašej spoločnosti. Ak to stihnem a uhádnem.

Naša malá obec – prepáčte a dodajme – naša malá obec božia existuje. Existuje? Ale to nám je primálo, že existuje. Povedomie, že existujeme. My nie sme iba jednotlivci, my čo len v krátkych chvíľach pomyslenia existujeme ako spoločnosť, dobrých, aspoň voči sebe príjemných, žičlivých, krásnych, ba vyvolených ľudí, hoci nevieme, k akým cieľom vyvolených. Ale my nielen existujeme vo svojich predstavách, my sa aj spolu prežívame, myslíme na seba, vysielame k sebe žičlivé myšlienky, my sa na seba tešíme. My sme aj chvíľu spolu, spolu sa aj odohrávame na jednej scéne, napríklad tohto Džonovho alebo Milanovho súkromného priestoru. Hrať nehráme – samých seba ani kohosi druhého, nepredvádzame sa, aspoň nie sme si toho, zatiaľ, vedomí. Podľa výrazu, bežného v našej reči, povedali by sme: Dejeme sa. Vrstvičkou – zaschnuté – nášho potu, aktivity, úspechov a tragédií sú dejiny. Ale nás do toho nič, v obutých okutých čižmách, ani bosí nechceme, myslím si, vstupovať do dejín. Pre nás to najväčšie je to, že sa spolu prežívame. Že Milan, Ján, Gabika, Tereza, Andrea, a my všetci neopomenieme